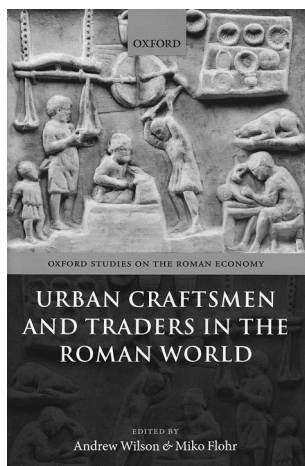

BOOK REVIEWS/ RECENZII

Andrew Wilson & Miko Flohr (Eds), *Urban Craftsmen and Traders in the Roman World*, Oxford: Oxford University Press, 2016, 408 pp., ISBN 978-0-19-874848-91

În anul 2016, sub egida Editurii Oxford University Press, a apărut volumul colectiv *Urban Craftsmen and Traders in the Roman World*, coordonat de Andrew Wilson și Miko Flohr. Volumul apare în seria de monografii *Oxford Studies on the Roman Economy*, coordonată de Alan Bowman și Andrew Wilson, care se axează pe economia Romei, în special din bazinul Mediteranei, în perioada anilor cca 100 a.Chr – 350 d.Chr. Lucrările din această serie reprezintă studii comparative ale datelor arheologice și documentare privind evoluțiile economice ale Romei Antice dintr-o perspectivă colectivă.

În prefață, coordonatorii volumului menționează că la originea lucrării stă workshopul *Beyond Marginality: Craftsmen, Traders and the Socio-Economic History of Roman Urban Communities*, organizat în cadrul Oxford Roman Economy Project, desfășurat la Wolfson College, Oxford, UK, pe 21-23 iulie 2011. Gruparea articolelor în volum este realizată după structura workshopului: istoricul cercetării; strategii economice ale meșteșugarilor și comercianților; poziția meșteșugarilor și a comerțului în spațiul urban; meșteșugari și comercianți în mediul lor social. Lucrarea colectivă include 16 studii, semnate de arheologi și istorici din zece state (Grecia, Marea Britanie, Franța, Italia, Germania, Canada, Olanda, Ungaria, Suedia, Belgia).

¹ Recenzia în engleză a apărut în *Journal of Ancient History and Archaeology*, vol. 3, nor. 2, 2016, ISSN 2360 – 266X and ISSN L 2360 – 266X, <http://jaha.org.ro/index.php/JAHA/article/view/190>

Introducerea semnată de editorii volumului (p. 1-19) este o sinteză a proiectului și a contribuțiilor autorilor, pornind de la istoricul cercetării, strategii economice, mediul social, viața economică și organizarea urbană și ajungând până la discuții mai largi privind rolul și ponderea meșteșugarilor și negustorilor. Coordonatorii volumului evidențiază atât ponderea comerțului în viața orașelor romane, cât și rolul producătorilor, vânzătorilor cu amănuntul și negustorilor care reprezentau categoriile sociale de bază ale urbelor romane.

Partea I. Approaches/Abordări (p. 23-94) cuprinde trei studii din domeniul istoriei intelectuale privind meșteșugurile și comerțul roman care reprezintă dinamica discuțiilor și cercetării acestui domeniu în istoriografia europeană. M. Flohr și A. Wilson analizează, în articolul *Roman Craftsmen and Traders: Towards an Intellectual History*, pe baza tradiției germane și anglo-saxone, discursul despre meșteșugării și negustorii romani în istoriografia secolelor XIX și XX. C. Salvaterra și A. Cristofori, în articolul *Twentieth-Century Italian Scholarship on Roman Craftsmen, Traders, and their Professional Organizations*, discută despre istoriografia italiană din secolul XX privind meșteșugării și negustorii romani și despre impactul regimurilor politice asupra cercetării acestei teme. Contribuția lui J.-P. Brun, *The Archaeology of Roman Urban Workshops: A french Approach?*, prezintă tradiția franceză în cercetarea meșteșugăritului urban în Roma Antică. Reieșind din cele trei perspective prezentate în acest capitol, se poate observa că discursurile istoriografice din secolele XIX-XX au fost deseori paralele, fără a se intersecta sau a ține cont una de alta atât din cauza aspectelor lingvistice, cât și a regimurilor totalitare care au guvernat statele europene. Totodată, se poate observa și ponderea discursurilor german și anglo-saxon, care au interacționat între ele în ceea ce privește istoria Imperiului Roman. Spre exemplu, istoriografia franceză a acordat o atenție mai mare aspectelor privind infrastructura atelierelor, cea italiană – rolului și conceptelor meșteșugurilor romane, iar cea anglo-saxonă – ponderii sociale a meșteșugarilor și negustorilor în mediile urbane. Situația s-a schimbat după Al Doilea Război Mondial, când rețelele de cercetare s-au extins la nivel european, iar studiile comparative au devenit mult mai calitative.

Partea II. Strategies/Strategii (p. 97-179) include patru studii axate atât pe caracteristicile economice ale meșteșugăritului și comerțului, cât și pe strategiile lor economice pentru a-și asigura poziția pe piață. Din perspectiva economică, fiecare participant în aceste relații

urmărea un scop bine definit. să-și dezvolte afacerea, să minimalizeze riscurile și să-și asigure profitul așteptat. Pentru organizarea eficientă și minimalizarea riscurilor, fiecare producător/meșteșugar și negustor trebuia să țină cont de un șir de particularități caracteristice regiunii sau provinciei sau orașului unde trăiau și activau, de cererea pieței și a potențialilor cumpărători. C. Rice discută, în articolul său *Mercantile Specialization and Trading Communities: Economic Strategies in Roman Maritime Trade*, în special pe baza surselor epigrafice, despre strategiile economice specifice comerțului maritim din bazinul Mediteranei. Negustorii maritimi erau destul de flexibili și își adaptau strategiile economice ținând cont atât de circumstanțele economice ale pieței, cât și de trăsăturile comerțului maritim. Pentru a-și asigura afacerea, negustorii romani au creat comunități ale comercianților din orașele portuare. K. Ruffing, în studiul *Driving Forces for Specialization: Market, Location Factors, Productivity Improvements*, bazat pe date epigrafice din Egipt și Asia Mică, discută despre specializarea pieții din câteva perspective: competiția pe piață, care orienta producătorii să valorifice anumite nișe; calitatea și cantitatea producției lor, concentrându-se pe un subset mic de servicii sau produse; circumstanțele specifice locale, cum ar fi disponibilitatea anumitor resurse, care au cauzat dezvoltarea anumitor meșteșuguri într-un oraș. C. v. Driel-Murray discută, în articolul său *Fashionable Footwear: Craftsmen and Consumers in the North-West Provinces of the Roman Empire*, despre confecționarea încălțămintei. Autorul pune la baza studiului teoria consumatorului pentru a schița peisajul economic în care au funcționat producătorii de încălțăminte în Imperiul Roman. Confecționarea încălțămintei pentru copii, bărbați și femei face parte din economia de consum, bazată pe modele tradiționale. Dar, pentru anumite categorii sociale să producea încălțăminte la comanda și necesitatea consumatorului. N. Monteix, în studiul său *Contextualizing the Operational Sequence: Pompeian Bakeries as a Case Study*, analizează o activitate economică foarte importantă pentru fiecare comunitate umană – producerea pâinii. Pe baza datelor de la Pompei, autorul relevă diverse aspecte ale tehnologiei pâinii și spațiului brutăriei.

Partea III. People/Oameni (p. 183-298) cuprinde cinci articole care se axează pe contextul social, rețelele sociale și cotidianul meșteșugarilor și negustorilor din orașele romane. Meșteșugarii trăiau, activau și interacționau într-un mediu deschis. Pe de o parte meșteșugarii și comercianții erau cunoscuți de clienți destul de bine, pe de

altă parte producătorii și negustorii interacționau cu reprezentanții administrațiilor urbane și, în acest sens, erau parte a mai multor rețele sociale. C. Freu, în articolul *Disciplina, patrocinium, nomen: The Benefits of Apprenticeship in the Roman World*, discută despre rolul educației în formarea deprinderilor de meșteșugar. În cele mai dese cazuri, deprinderile profesionale erau transmise din tată-n fiu. Dar, putem constata că ucenicia era un domeniu important în Imperiul Roman, unde copiii/tinerii căutau posibilități de formare a abilităților profesionale pe lângă ateliere și meșteri cunoscuți în mediile urbane. Un studiu original este realizat de L. Larson Lovén – *Women, Trade, and Production in Urban Centres of Roman Italy* –, care discută despre rolul femeii în mediul economic urban al Imperiului Roman. Deși sursele istorice sunt modeste la acest subiect, autorul demonstrează importanța crucială a femeilor în diverse sectoare ale economiei urbane. W. Broekaert, în articolul său *Freedmen and Agency in Roman Business*, analizează rolul libertților în rețelele economiei urbane romane. Patronii foloseau libertții ca agenți economici, reducând astfel propriile riscuri. Acest model a fost aplicat și în activitatea meșteșugarilor și negustorilor. N. Tran analizează, în studiul său *The Social Organization of Commerce and Crafts in Ancient Arles: Heterogeneity, Hierarchy, and Patronage*, activitatea și particularitățile organizării comerțului și meșteșugăritului din Arles. Astfel, se prezintă un studiu de caz privind economia portuară din partea de vest a Imperiului, unde exista o ierarhie clară de asociații profesionale – *navicularii, negotiatores, mercantores*. Aceste caste profesionale jucau un rol important atât în mediul economic, cât și social-politic al urbei. I. Arnaoutoglou, în *Hierapolis and Professional Associations: A Comparative Analysis*, analizează specificul asociațiilor profesionale în partea de est a Imperiului Roman. Pe baza surselor epigrafice de la Hierapolis, autorul discută despre memoria membrilor asociațiilor și modul în care aveau grijă de mormintele lor. Din cele relatate de autor, se observă ponderea meșteșugarilor și negustorilor în mediile urbane și atitudinea orașenilor față de aceste caste profesionale.

Partea IV. Space/Spațiu (p. 301-404) cuprinde patru lucrări care dezbate poziția meșteșugarilor în structura comerțului urban prin prisma interacțiunii fizice a meșteșugarilor și a comerțului cu mediul urban, a răspândirii activităților economice în acest mediu, precum și a gradului în care anumite activități au fost spațial concentrate. P. Goodman discută, în studiul său *Working Together: Cluster of Artisans*

in the Roman City, din perspectivă arheologică, despre clusterelor de meșteșugari din orașele romane. Pe baza datelor de la Pompei, Timgad și Silchester, autorul ajunge la concluzia că fenomenul clusterelor era specific urbelor și era susținut de elitele romane. K. Droß-Krüpe, în contribuția sa *Spatial Concentration and Dispersal of Roman Textile Crafts*, dezbate specificul și poziția meșteșugurilor din domeniul textil, demonstrând că fenomenul cluster nu era avantajos pentru acest domeniu de activitate economică. Articolul lui O. Láng, *Industry and Commerce in the City of Aquincum*, relevă, pe baza datelor arheologice, topografia economică a orașului Aquincum. În aceeași ordine de idei, J. Poblome discută, în articolul său *The Potters of Ancient Sagalassos Revisited*, despre istoria cartierului olarilor din orașul Sagalassos. Producerea ceramicii fine reprezintă o activitate care cerea o calificare profesională înaltă atât din punctul de vedere al tehnologiei de confecționare, cât și considerând cerințele cumpărătorilor. Deși cartierul nu ocupa o poziție centrală în structura urbană, autorul demonstrează rolul important al olarilor în economia orașului Sagalassos.

Culegerea mai include, la început, date despre autori, listele figurilor, tabelor și abrevierilor, iar la final – un indice de nume și noțiuni, care oferă acces rapid la datele, domeniile și problemele abordate de autori.

În încheiere, consider că volumul *Urban Craftsmen and Traders in the Roman World* – rezultatul eforturilor unui colectiv de experți în domeniul istoriei economiei Romei Antice – este o contribuție importantă la istoria meșteșugurilor și comerțului din lumea romană. Discuția despre rolul și modul de organizare a unor actori ai economiei romane este și importantă, și actuală. Cu atât mai mult cu cât putem observa flexibilitatea producătorilor și negustorilor din mediile urbane la cerințele consumatorului în diverse regiuni și perioade ale Imperiului. Merită a fi evidențiat efortul coordonatorilor și autorilor de a face o analiză complexă a surselor scrise și arheologice și de a asigura o balanță geografică între regiunile de est și de vest ale Imperiului. Recomandăm acest volum tuturor celor interesați de istoria, economia și societatea romană. Workshopul care a generat această lucrare poate fi un model de proiect de cercetare complexă pentru alte domenii, regiuni și perioade istorice.

Sergiu MUSTEAȚĂ